

Владислав Дятлов
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу
історико-археологічних досліджень
Музею історії Десятинної церкви

ЗОБРАЖЕННЯ ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ В МІНІАТЮРАХ РАДЗИВІЛЛІВСЬКОГО ЛІТОПІСУ

Радзивіллівський (або Кенігсберзький) літопис – середньовічний рукопис (у вигляді кодексу), що містить «Повість минулих літ» (історію Русі від предків слов'ян до початку XII ст.), опис подій до 1206 року і 618 ілюстрацій-мініатюр (при цьому Радзивіллівський літопис є найдавнішим відомим серед наявних оригінальних пам'яток літератури Давньої Русі «лицьовим», тобто ілюстрованим, літописом) [Радзивилова 1989, с. 3, 4, 6, 11, 103, 161].

Згідно з одним пізнішим записом у кодексі, від середини XVII ст. він належав Янушу Радзивілли [Толочко 2012] – князю (1612–1655), державному діячу Речі Посполитої (з 1653 р. він обіймав посади Віленського воєводи і великого гетьмана Литовського), учаснику боїв проти повсталих козаків на чолі з Богданом Хмельницьким (зокрема, 1651 р. військо Радзивілла спалило Київ) [Горобець 2012]. Згідно з прикріпленим до книги екслібрисом, в останній третині XVII ст. спадкоємці Я. Радзивілла передали рукопис до бібліотеки прусського курфюрста в Кенігсберзі (нині Калінінград) [Толочко 2012]. Під час поїздки туди книгу бачив Петро I, за наказом якого текст скопіювали і 1713 року надіслали до Петербурга. Коли під час Семирічної війни в Європі (1756–1763) російське військо стояло в Кенігсберзі, оригінал рукопису теж вивезли до Петербурга, де передали Академії наук. У 1767 році вийшло друком видання Радзивіллівського літопису за копією 1713 року [Радзивилова 1989, с. 4; Толочко 2012]. Це був прецедент друкованого видання давньоруських літописів [Толочко 2012].

Наприкінці XIX ст. науковці визначили дату створення рукопису – кінець XV ст. Таке датування прийняли й дослідники XX ст. У 1902 році було оприлюднено фотомеханічне відтворення рукопису, без транскрипції тексту, але із супроводжуючими науковими статтями (про рукопис та історію літопису – О. Шахматов, про мініатюри – Н. Кондаков). У 1936–1941 роках філолог М. Присьолков частково підготував наукове видання тексту літопису (без відтворення мініатюр, але з різночитаннями щодо схожих за змістом текстів), проте завершення підготовки та вихід праці (у започаткованій ще в XIX ст. серії «Зібрання літописів») відбулися 1989 року [Радзивилловская 1989, с. 1–5]. У 1994 році літопис було перевидано у вигляді комплексу з двох книг: у першій – факсиміле рукопису, у другій – транскрипція, коментарі, наукові статті про пам'ятку [Радзивилловская 1994].

Місцем виготовлення рукопису гіпотетично визначали *Волинь*, Великий Новгород, Смоленськ, Суздальське князівство, Твер, Москву. Існує гіпотеза, за якою мініатюри кодексу є копіями з більш ранніх ілюстрацій у протографі [Толочко 2012].

Десятинну церкву в кодексі зображено тричі – в епізодах про освячення храму (під 989 р.), молитву про нього князя Володимира Святославича (під 989 р.) та поховання цього правителя Русі всередині будівлі (під 1015 р.) (іл. 1; 2; 3).

Тривалий час вважалося, що мініатюри адекватно відображають атрибути описуваної доби (одяг, архітектуру, зброю, предмети побуту), а отже, і в зображеннях Десятинної церкви можна бачити джерело для наукової реконструкції абрисів храму. На цій підставі Б. Рибаків спробував уточнити графічну реконструкцію Десятинної церкви (1984 р.), розробленої за даними археологічних досліджень М. Холостенком. Проте нещодавно чернігівський дослідник О. Терещенко висунув тезу про «шаблонність» (умовність) усіх трьох зображень, які подібні до абрисів церков у деяких інших мініатюрах рукопису [Терещенко 2013].

Як не є, зображення Десятинної церкви у Радзивілівському рукописі являє найдавнішу відому спробу творення графічного образу цього храму як визначного сакрального центру.

Джерела та література

Горобець, В. М. 2012. Радзивілл (Radziwiłł) Януш. *Енциклопедія історії України*. Т. 9. Київ, с. 106–107.

Радзивиловская летопись. 1989. *Полное собрание русских летописей*. Т. 38. Ленинград.

Радзивиловская летопись. 1994. [Факсимільне відтворення]. Санкт-Петербург, Москва.

Толочко, О. П. 2012. Радзивіллівський літопис. *Енциклопедія історії України*. Т. 9. Київ, с. 107–108.

Терещенко, О. 2013. Зображення Десятинної церкви на мініатюрах Радзивіллівського літопису: до питання про достовірність джерела. *Oris Mixtum*, 12, с. 150–154.